

УДК 061.231:902 (477.75) "18/19"

ВПЛИВ ІМПЕРАТОРСЬКОЇ АРХЕОЛОГІЧНОЇ КОМІСІЇ НА ДОСЛІДЖЕННЯ АНТИЧНИХ ПАМ'ЯТОК КЕРЧЕНСЬКОГО ПІВОСТРОВА

Анастасія БАУКОВА

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра археології та історії стародавнього світу

Статтю присвячено діяльності Імператорської Археологічної Комісії, охарактеризовано її вплив на дослідження пам'яток античного часу на території Керченського півострова. Також подано загальну характеристику археологічних розкопок другої половини XIX століття на цій території.

Ключові слова: Імператорська Археологічна Комісія, Керченський музей старожитностей, знахідки, кургани, археологічні розкопки.

Одним з важливих періодів в історії археології Північного Причорномор'я є період 20–50-х років XIX ст. Археологічні дослідження античних міст Північного Причорномор'я того часу були нерегулярними, часто хижацькими і позбавленими будь-якої методологічної основи. Створення у 1859 р. Імператорської Археологічної Комісії (ІАК) мало на меті впорядкувати процес археологічних розкопок у Російській імперії, передусім процес дослідження античних міст Північного Причорномор'я. Сам цей факт у багатьох виданнях розцінюється як значний прогрес в історії археології. Вважається, що із цієї події розпочинається новий період археологічних розкопок, коли розкопками та дослідженнями старожитностей зайнялись люди з належною освітою. "Мета розкопок стала більш високою, методи дослідження стали більш точними", – так характеризує, наприклад, цю подію Є. Власова¹. Метою діяльності Археологічної Комісії було також запобігти грабіжницьким розкопкам. Комісією видавались "Відкриті листи" на проведення розкопок.

Проте, на нашу думку, у дослідженнях Пантікапея та малих міст європейського Боспору діяльність Комісії нанесла значної шкоди.

Із самого початку, з 1816 р., археологічні дослідження Пантікапея носили нерегулярний характер. Археолог-любитель Поль Дюбрюкс неодноразово звертався до меценатів за коштами на проведення досліджень. Загалом, у період 1816–1823 рр. на дослідження античних пам'яток Керченського півострова йому було виділено 2700 карбованців. Цей факт пояснювався тим, що перші дослідження не приносили ефектних знахідок. П. Дюбрюксу було навіть видано дозвіл з "одноособовим правом власності на відкриті речі"². Для порівняння зазначимо, що лише у 1833 р. А. Ашику,

директору Керченського музею, було виділено 5000 карбованців для пошуку золотоносних курганів. Після відкриття у 1830 р. кургану Куль Оба керченські землі стали розглядатись виключно як джерело поповнення збірок Ермітажу. Імператорська Археологічна Комісія звернула особливу увагу на Керч та Таманський півострів. Керченський музей старожитностей перетворився на значну археологічну базу, що об'єднала діяльність археологів, членів ІАК: М. Кондакова, І. Забеліна, В. Тізенгаузена.

“Золото Куль Оби засліпило всіх... Відтепер уряд не шкодував грошей для віднайдення скарбів, які приховували в собі керченські кургани. Розпочинається період широкої організації урядом розкопок, які не мали нічого спільного з наукою”, – писав із сумом Ю. Марті³.

Для більш інтенсивного ведення розкопок було затверджено щорічну надбавку Керченському музею у розмірі 1500 карбованців до суми, яка відпускала на проведення робіт.

Одразу ж після свого створення, Археологічна Комісія перебрала на себе облік усіх знахідок монет. Більше того, кожна монета і кожен скарб пропонувався Ермітажу. На скарби довго дивились як на джерело поповнення регулярних колекцій – з них вибиралось усе найцікавіше, а залишок повертали комісії або навіть відсилався для утилізації на монетний двір. Пізніше, те, що залишалось, передавалось в колекції Археологічного Товариства, Історичного та інших музеїв⁴.

Із створенням ІАК постійним і контрольованим джерелом поповнення колекцій Ермітажу стають археологічні розкопки. Директорам Керченського музею видавались вказівки на ведення розкопок виключно курганів, оскільки знахідки з багатих поховань грецької та скіфської знаті могли перекрити кошти, виділені на проведення робіт. Існувала практика, що основну частину розкопок курганів проводив сам голова ІАК. Зрідка довести роботи до кінця доручалось директорам музею.

Цікавим джерелом для вивчення цього питання є звіти про археологічні дослідження, що містяться в архіві Керченського заповідника. Зокрема, в них з 1870 р. починає вказуватись інформація про речі, які передавались до ІАК. Так, у звітах за 1888–1889 рр. окремою колонкою серед знахідок вказано, що до ІАК передано скляну сльозницю, пару золотих сережок з крученого золотого дроту, золотий перстень з гемою, золотий перстень із викарбуваним зображенням жіночої голови, золоту сережку у вигляді розетки, срібний браслет, вазу чорнолакову із звивистою ручкою, яка закінчувалась театральною маскою тощо – загалом 19 речей з 60 знахідок⁵.

Цей період в історії археологічного дослідження античних міст Боспору Кіммерійського мав наступні ознаки: недосконала система розкопок, часто поверхнева документація, акцентування уваги на дослідження курганів та некрополів, нехтування пересічними знахідками. Неодноразово керченські археологи звертались до ІАК з пропозиціями ведення систематичного

дослідження Пантікапея та його околиць. Проте, ці пропозиції залишались лише доповідними записками.

До кінця 80-х років XIX ст. в археологічній діяльності на Керченській землі настає перерва. Золотоносний ґрунт в Керчі і на Тамані вичерпався. Багатих знахідок попередніх років вже немає, а нових методів ще не було вироблено⁶.

У 1888 р. відбулась зміна пріоритетів у Археологічній Комісії: вона прийняла рішення про планомірні розкопки Херсонеса. Грошей на пошук старожитностей в Керчі і на Тамані надходило недостатньо, штат музею було скорочено до 5 осіб⁷.

Парадоксальність ситуації полягала в тому, що вченими було досконало вивчено за матеріалами захоронень поховальні звичаї боспорців, а ось яким чином вони жили, яким було їх повсякденне життя – ці питання були майже зовсім нерозкритими.

Лише у 1896 р. вперше метою дослідження Пантікапея було поставлено вивчення топографії міста. К. Думберг, директор музею, в 1890-х роках ретельно обстежив східний та північний схили Першого крісла гори Мітридат та нижню частину південно-західного схилу Другого крісла. Було відкрито залишки римських терм, фундаменти декількох житлових споруд, рештки стародавнього провулка, декілька споруд, прикрашених фресковим розписом. Проте, характерною є фраза з щорічних звітів про розкопки на Керченському півострові: “Археологічні пошуки проводились належним чином в околицях Керчі і супроводжувались відкриттям значної кількості старожитностей, але особливо видатних знахідок не було”⁸. Саме внаслідок цього за наказом Імператорської Археологічної Комісії дослідження Пантікапея було припинено і музей знов повернувся до розкопок некрополів.

Таким чином, майже за сторічну історію археологічного дослідження античних міст колишнього Боспора Кіммерійського головною метою робіт залишався пошук ефектних матеріалів. Створення ІАК мало б повернути цей процес у наукове русло, сприяти всебічному, науково обґрунтованому вивченню минулого Керченської землі. Проте, так не сталось, а навпаки, гонитва за видатними шедеврами, що містились у багатих похованнях була узаконена. Внаслідок цього розкопки проводились поверхнево, без належної фіксації знахідок. Дещо пом'якшити цей негативний вплив може той факт, що ІАК розпочала публікацію звітів про проведені археологічні дослідження. Але беззаперечним залишається той факт, що знахідки, зроблені на Керченському та Таманському півостровах, збагатили Ермітаж цілою низкою чудових витворів майстрів стародавнього світу. Серед них старожитності, знайдені на горі Мітридат та інших місцях Керчі, в курганах Юз Оби, серед яких Павловський курган, в кургані Ак-Бурун, на Темір-Горі, в німфейських курганах, у Великій Цимбалці, в Семибратніх курганах тощо. Лише на початку XX ст. розпочинається період в археології Пантікапея, коли з

однаковою точністю фіксується і описується знахідка звичайного глиняного глечика і знахідка золотого виробу.

¹ Власова Е. В. А. Е. Люценко и боспорские древности в Эрмитаже // Эрмитажные чтения памяти В. Ф. Левинсона-Лессинга. Санкт-Петербург, 2000. С. 50.

² Козлов В. П. Колумбы российских древностей. Москва, 1981. С. 88.

³ Марти Ю. Ю. Сто лет Керченского Музея. Керчь, 1926. С. 8.

⁴ Спасский И. Г. Нумизматика в Эрмитаже. Очерк истории Минцкабинета – Отдела нумизматики // Нумизматика и эпиграфика. 1970. VIII. С. 161.

⁵ Архів Керченського Державного Історико-Культурного Заповідника. Ф. 1. Оп. 2. Спр. № 101. Арк. 9.

⁶ Марти Ю. Ю. Сто лет...С. 33.

⁷ Лазенкова Л. М. Федор Гросс – художник, археолог, директор Керченского Музея Древностей // 175 лет Керченскому Музею Древностей. Материалы международной конференции (27–29 июля 2001 г.) Керчь, 2001. С. 12.

⁸ Марти Ю. Ю. Сто лет... С. 34.

INFLUENCE OF EMPEROR ARCHEOLOGICAL COMMISSION ON THE INVESTIGATIONS OF ANTICS SITES OF KERCH PENINSULA

Anastasiya BAUKOVA

Ivan Franko National University of L'viv,
the Chair of Archaeology and history of Ancient World

This article is devoted to activity of Emperor Archeological commission and her influence on the process of investigations of antics towns on the Crimean peninsula. Also, the author gives the general characteristics of archeological excavations at this territory in through two half of XIX century.

Key words: Emperor Archeological commission, Museum of Kerch, spectacular find, barrow, archeological excavations.

Стаття надійшла до редколегії 12.04.2006

Прийнята до друку 17.04.2006